

MEMÒRIA SUBVERSIVA MEMÒRIA SUBJUGANT

(Presentació de Jesús de Natzaret)

José I. González Faus, sj.

Presentació

Introducció: quatre testimonis

1. Apropament als fets

2. El personatge: marginal, profeta, humà

3. El seu destí

4. Conclusió

Apèndix: uns altres quatre testimonis d'avui

Notes

“Va néixer en un poblet, fill d’una dona del camp.
Va créixer en un altre poblet on va treballar de fuster
fins que va tenir 30 anys.
Després, i durant tres anys, va ser predicador ambulat.
Mai no va escriure cap llibre. Mai no va tenir un càrrec públic.
Mai no va tenir família o casa. Mai no va anar a la universitat.
Mai no va viatjar a més de tres-cents quilòmetres del seu lloc de naixement.
Mai no va fer res del que s’associa amb la grandesa.
No tenia més credencials que ell mateix.
Només tenia trenta-tres anys quan l’opinió pública
es va tornar en contra seu.
Els seus amics l’abandonaren.
Va ser entregat als seus enemics, i en van fer mofa en un judici.
Va ser crucificat entre dos lladres.
Mentre agonitzava *preguntant a Déu per què l’havia abandonat*,
els botxins es van jugar els seus vestits, l’única possessió que tenia.
Quan va morir fou enterrat en una tomba prestada per un amic.
Han passat vint segles, i avui és la figura central del nostre món,
factor decisiu del progrés de la humanitat.
Cap dels exèrcits que van marxar,
cap de les armades que van navegar,
cap dels parlaments que es van reunir,
cap dels reis que van regnar,
ni tots ells junts, no han canviat tant la vida de l’home a la terra
com aquesta Vida solitària.”

Aquest poema anònim, al qual he afegit la frase amb lletra cursiva, descriu perfectament el que constitueix la sorpresa i la dialèctica de l’home Jesús de Natzaret, nascut i executat a Palestina fa uns dos mil anys. La mateixa dialèctica que expressa el títol d’aquest Quadern que qualifica el seu record de *subversiu i subjugant*. Tots dos adjectius només són una traducció moderna d’un altre joc de paraules, pres d’una frase bíblica que es va aplicar diverses vegades a Jesús: *la pedra rebutjada* pels constructors, s’ha convertit en *pedra principal* de l’edifici.(1)

Aquesta dialèctica envolta, alhora, tota la vida de Jesús, la qual pot ser qualificada com “un debat sobre Déu”. Debat mantingut amb els representants “oficials” de Déu, en el qual Jesús acaba essent acusat i *condemnat com a blasfem*, i més tard és *confessat com a “Paraula”* i “Fill Únic” de Déu.

Aquesta blasfèmia va consistir a anunciar, posar en pràctica i fer present un Déu no que era el déu dels poders religiós o polític, sinó el Déu dels exclosos o marginats per aquests poders. D’aquesta manera, aquell home anònim, que no va ser un doctor, ni va tenir càrrecs ni va escriure llibres, va acabar fent la revolució espiritual més gran de la història humana: va deixar ben sentat que *el camí cap a Déu no passa pel Poder, ni pel Temple, ni pel sacerdoti, ni per la Llei, ni tan sols per l’estètica (a la qual, d’altra banda, Jesús era ben sensible), sinó pels exclosos de la història*. Una revolució tal que potser sigui inadmissible per nosaltres. Però que “és aquí”, també per nosaltres.

Aquest Quadern intenta presentar sumàriament aquest personatge tan conegut i tan desconegut. Tasca difícil: atès que de cap altre individu humà no s’han ocupat tant els homes al llarg de la història. I aquesta infinita literatura ha donat lloc, inevitablement, a una autèntica “babel” de teories i d’explicacions les quals, moltes vegades, no van estar exemptes d’allò que profetitzava el vell Simeó: aquest nen farà “que es revelin els sentiments amagats al cor de molts” (vegeu Lc 2,35).

És impossible, per aquest breu Quadern, endinsar-se en aquesta babel. Per això serà millor començar-lo preguntant simplement a diversos dels primers testimonis, el que va ser Jesús per a cada un d’ells. Convé que siguin *diversos*, per si ens sorprèn la pluralitat de les respostes. Però potser això signifiqui que cada una té *quelcom* a dir i que cap no pot dir-ho *tot*.

INTRODUCCIÓ: QUATRE TESTIMONIS

1. Pau: alliberament de la llibertat

Començo per Pau perquè, igual que nosaltres, no va ser testimoni immediat de la vida de Jesús sinó solament de la seva resurrecció. Aquell fanàtic perseguidor dels cristians, que va acabar essent un d'ells i liderant-ne molts, va viure obsessionat per comunicar la seva experiència de Jesús que ell resumeix així: la “veritat de l’evangeli” és “la llibertat que tenim en Jesús el Messies” (vegeu Gal 1,5 i 1,4). I aquesta llibertat consisteix que “en Jesús el Messies ja no hi ha jueu o pagà, home o dona, lliure o esclau” (Gal 3,28). Missatge d’una radicalitat que ni vint segles de cristianisme han aconseguit donar-li realitat suficient.

Aquesta llibertat prové del fet que l’home ja no ha de guanyar-se Déu (ni reconciliar-se amb el seu propi superego) a base de la seva honorabilitat moral. Perquè “el Messies ens va rescatar de la maledicció de la moral” (Gal 3,13), sense llançar-nos per això a l’esclavitud del desig. Això és degut al fet que en tot l’esdeveniment de Jesús s’ha revelat l’amor incondicional de Déu a cada ésser humà i el Seu estar decididament de part de l’home.

Aquest amor incondicional torna a l’ésser humà una dignitat i una tranquil·la fe en si mateix, que Pau expressa amb la paraula tan pròpia de Jesús de “filiació”: Crist va venir per fer-nos fills i el seu Esperit clama en nosaltres “Abba” (Pare) (vegeu Gal 4, 5.6.). Al·ludint a situacions conegudes de la seva època, Pau matisa que aquesta llibertat filial: a) és la de fill de veritable esposa i no de l’esclava concubina. b) És la dignitat del fill adult, ja no menor d’edat. I c) és plural: i Pau podrà definir-la com la llibertat gloriosa dels germans (vegeu Rom 8,21 i Gal 5,13).

D’aquesta manera, “El Messies ens va alliberar perquè visquéssim en llibertat” (5,1) sense que aquesta llibertat tingui res a veure amb l’autofixació en si, la qual seria una altra esclavitud (Pau l’anomena “carn”). Així, les obres que abans exigia la moral i d’altres que encara van més enllà brollaran per Pau de l’interior de l’ésser humà, com a resposta a aquesta bona notícia de saber-se estimat per Déu.

El fet que Déu permetés la mort en creu de Jesús abans que destruir els seus assassins (2), i que Jesús actués igual (sense recórrer a Déu per escapar dels seus botxins) revela fins a quin punt Déu i Jesús estan de part dels homes. Per això Pau dirà provocativament que no vol presumir de res més que de la creu de Crist (Gal 6,14) i que a ell no li interessa saber cap altra cosa que “Jesucrist i aquest Crucificat” (1 Cor, 2,2). Però el temperament passional de Pau sap que en parlar així és parcial, ja que en aquesta mateixa carta proposa l’ensenyament més important sobre la Resurrecció de tot el N. T. (1 Cor 15). I en l’anterior també reconeix que quan “els caps dels apòstols” van ratificar el seu evangeli de llibertat, li van recomanar que no per això “s’oblidés dels pobres” (Gal 2,10), cosa que ell confessa haver complert amb tot l’interès. Aquí tenim la possibilitat de passar a un nou testimoni.

2. Jaume: els pobres senyors del Regne (cf. 2,5)

Jaume, “el germà del Senyor”, que no havia cregut en ell durant la seva vida, va ser testimoni d’una aparició del Ressuscitat, i va acabar creient en Jesús, i essent líder de la comunitat cristiana de Jerusalem. Pel que sembla, va tenir dificultats per integrar la seva fe en Jesús amb la seva antiga religiositat jueva. Però aquestes mateixes dificultats, li van servir per subratllar, en la seva experiència de Jesucrist, el més vàlid i definitiu de la tradició de l’A. T.: *la identitat entre Déu i la justícia*.

En efecte: després de la seva trobada amb Jesús, Jaume escriu que “la fe en el senyor Glorificat” no és compatible amb un tracte millor a rics que a pobres a l’interior de la comunitat, perquè això seria “blasfemar del bonic Nom que invoquem”, ja que els pobres són “elegits de Déu i hereus del Regne” (vegeu 2,1-7). Si això val a l’interior de la comunitat cristiana, li permetrà recobrar, per a la societat civil, les diatribes dels profetes contra els rics. Aquests que viuen dient: “anirem a tal ciutat, hi negociarem i guanyarem diners” han de saber que “el salari no pagat als obrers, clama al cel... i arriba a les orelles del Senyor”; que ells no fan més que “matar el Just que no es resisteix”, però que algun dia es trobaran amb la vinguda del Senyor (vegeu 4,13-5,8). Aquests són pràcticament els únics passatges amb al·lusions “al Senyor Jesucrist” (1,1) en aquesta carta plena de normes de conducta. Però ells li permeten remuntar-se fins a l’essència cristiana de la religiositat: “la veritable religió davant Déu consisteix a atendre els exclosos i indefensos i no deixar-se contaminar pels criteris d’aquest món” (1,27) (3)

Ja des de Luter, la teologia va creure trobar contradicció entre el moralisme d’aquesta carta i la llibertat de la fe paulina. Aquesta contraposició s’atenua molt si atenem a l’*exemple exprés* amb el qual Jaume critica la fe sense obres (2,15-16): aquesta seria com veure un germà famolenc i passant fred, i limitar-se a dir-li: “abriga’t i menja bé”, sense ajudar-lo gens. És a dir, una llibertat sense solidaritat és una burla de la llibertat. Cosa que Pau també accepta.

Curiosament, aquest llenguatge recorda molt el de l’evangeli de Lluc (que era grec i deixeble de Pau!), en la seva duresa contra els rics i la seva benaurança per als pobres. Això pot mostrar que, tot i que cada testimoni ha processat a la seva manera l’experiència de Jesús, entre ells es donen concomitàncies i transferències, per la seva referència a la mateixa Font (vegeu també el que direm de Mateu, cap. 2, apartat 3.1.).

3. Joan: la finalitat de la religió

Els escrits anomenats joànics no són d’un únic autor, sinó de tota una comunitat, i han travessat diverses fases en la seva redacció. En aquesta comunitat sembla que s’ha donat l’experiència més intensa de Jesús. Cap escrit del N. T. no parla tan intensament de Jesús. Però, *en parlar de Jesús es parla de Déu i de l’amor als homes*. El qui no coneix el Fill no coneix el Pare (1Jn 2,23; Jn 14,9). Però el Fill se’l coneix “guardant el seu manament” (vg. 15,10). Aquest manament és “estimeu-vos els uns als altres”. Encara que sembla un manament vell (de fet és present en totes les religions), per al seguidor de Jesús és un manament “nou” (1Jn 2,7) perquè Jesús *l’ha convertit en experiència de Déu*. Per això, si ens estimem “hem passat de la mort a la vida i hem conegut Déu” (1Jn 3,14 i 4,7). Mentre

que si algú diu que estima Déu (a qui no veu!) i no estima el seu germà (a qui veu i, de vegades, experimenta com ben poc amable) és un mentider (1Jn 4,20). Per això l'experiència de Déu, feta a través de Jesús per aquesta comunitat, quedarà resumida a la frase "Déu és amor" que no ha de ser separada de l'altra: "Déu és llum" (1Jn 4,7 i 1,5).

Advertim que no es pot reduir aquest evangeli a la frase de Jesús: "El Pare i jo som u", si no s'hi afegeix el manament de l'amor. Perquè la primera frase és dita, probablement, per marcar la diferència entre Jesús i nosaltres i l'exclusivitat de Crist. Reduir-la a una experiència mística comuna, en la qual després es pot incorporar tot, té el perill d'incorporar-ho tot menys les víctimes que no acostumen a cabre en aquestes experiències. La comunitat de Joan avisa expressament contra això: "si algú que posseeix béns en aquest món veu el seu germà que passa necessitat i li tanca les entranyes, com pot habitar dintre d'ell l'amor de Déu?" (3,17).

I afegim-hi que és precisament l'experiència de l'amor, la que deixa obertes la vida i la veritat cristianes a una gran creativitat; ja que l'amor (que és l'Esperit de Déu) ha d'ensenyar encara moltes coses i ha d'anar conduint cap a la Plenitud inassolible de la Veritat. Curiosament, la comunitat que més sembla haver estimat Jesús (i el Jesús vingut "en la carn"), és la que queda menys lligada a una simple mimètica del Jesús històric, per la seva seguretat en el do de Jesús que és l'Esperit.

4. Pere: la no-violència de Déu

L'autor de la primera carta de Pere sembla que projecta sobre els destinataris la seva pròpia experiència de Jesús quan els diu que "ja heu tastat que n'és, de bo, el Senyor" (2,3) i que per això l'estimen i creuen en Ell sense haver-lo vist (1,8). Però els vol advertir que aquesta bondat que estimen *converteix Déu en dèbil i pedra d'ensopec en aquest món*, com la pedra rebutjada pels constructors (2,6-7). I vol que aquest record capaci els seus lectors per suportar el fet de "ser rebutjats pel nom de Crist" o "sofrir pel fet de ser cristians" (4,14 i 16): perquè així seguiran les petjades de Jesús que no va cometre pecat ni va tenir mai als llavis la perfídia, que quan l'insultaven, no tornava l'insult; quan el turmentaven no responia amb amenaces, i amb les seves ferides ens curava perquè, en morir pels nostres pecats, ens va obrir el camí perquè visquéssim com a justos (2,22-24). No sabem si és Pere l'autor d'aquesta carta, que sembla transida d'al·lusions a la figura d'Isaïes del Servent de Jahvè. Però es comprèn que se l'hagi posat sota el seu nom, per evocar tant la conflictivitat cristiana com el record d'aquell que, davant d'aquesta conflictivitat, havia respost amb l'espasa i havia acabat negant el Senyor, i s'havia vist regenerat pel Seu perdó. En qualsevol cas, l'autor de la carta busca que aquesta actitud no violenta marqui no solament les relacions socials del cristià (2,10s), o les seves relacions familiars (3,1s) i eclesials (5,1s), sinó també la seva resposta a la persecució. Perquè, en participar en el rebuig de la pedra principal, es participa també en el seu destí final. Això li permet formular que "homes lliures no són els qui agafen la llibertat com un pretext per a la dolenteria", sinó els qui "obrant el bé, fan callar la gent insensata" (2,15 i 16).

EN CONCLUSIÓ

El record de Jesús, en alguns dels seus primers testimonis, es revela com una veritable sacsejada en la religiositat humana, i un autèntic debat sobre Déu. Jesús sembla que ha parlat poc sobre Déu. Però va posar en pràctica un Déu *Fonament* de llibertat, *Vindicador* dels exclosos, *Present* en l'amor fratern als homes i voluntàriament *Dèbil* davant el rebuig humà. En endavant, optar per Déu haurà d'implicar optar per l'home. I optar per l'home haurà d'implicar optar pel pobre. Però aquesta triple opció s'haurà de portar a la pràctica en un marc de no-violència i de respecte a la llibertat dels altres. Val la pena que intentem acostar-nos a veure qui i com va ser l'autor d'aquesta silenciosa revolució religiosa.

1. ACOSTAMENT ALS FETS

Jesús devia néixer cap a l'any 5 abans de la nostra era. Un dels seus biògrafs, el que assegura haver investigat més minuciosament, no tem contradir el gènere literari de les biografies de grans personatges, afirmant que va néixer en una cova que servia d'estable o pessebre. De nen, va viure a Natzaret i, com era normal, va aprendre la professió del seu pare, que avui situaríem en "el gremi de la construcció".

1. ESBÓS NARRATIU

1.1. Expectatives

Devia escoltar la predicació de Joan Baptista atès que va anar a ser batejat per ell. En aquesta predicació (o potser en algun hipotètic contacte amb els essenis) es va anar gestant en ell una peculiar experiència de Déu que portava annexa una particular consciència de missió. En dic peculiar perquè no té cabuda en cap dels quatre grups religiosopolítics que dividien la societat en què va viure: ni en l'aristocràcia saducea, ni en els observants fariseus, ni en el "monjos" essenis, ni en el que aleshores seria el germen dels revolucionaris "zelotes" que encara no existien com a moviment organitzat però sí com a sensibilitat ambiental. Com a molt podríem dir que Jesús va estar més a prop d'aquests dos últims, dels quals també es va separar: del tercer per la seva negativa a menysprear les masses i a considerar-se del grup dels "sants i purs". I del quart pel seu rebuig de la violència terrorista com a mitjà alliberador.

De l'imperi romà, sembla que el que més irritava Jesús era *la col·laboració de l'aristocràcia sacerdotal* (saduceus) amb ell, encara més que la mateixa dominació romana (5)

. Finalment, un altre tret de marginalitat en aquella societat ens el dona el fet que Jesús mai no es va casar.

Cap als 28 anys, i com a fruit de l'esmentada experiència, va començar a recórrer els poblets de Galilea, Judea, Samaria i la Decàpolis, anunciant la imminència d'una intervenció divina en la història, la qual ell anomenava "regne de Déu". També sembla cert que en aquest recorregut Jesús eludia (deliberadament?) les grans ciutats.

Aquesta activitat sembla que va estar marcada per algun "gest inaugural". En primer lloc el baptisme per Joan, com un pecador més, i amb un tipus d'experiència "filial" que va confirmar la seva consciència de missió. Però potser també algun discurs com el que explica Lluç 4 al començament del ministeri de Jesús, a la sinagoga de Natzaret, quan Jesús llegeix el capítol 61 d'Isaïes (suprimint potser la frase que parla de venjança), i comenta

que allò “avui es compleix davant vostre”, i provoca un primer conflicte seriós.

La seva praxi no era solament verbal. Anava acompanyada d'una sèrie de gestos “que cridaven l'atenció”: guariments, contactes i acollida de gent “impura”, i àpats amb els exclosos socials. En qualsevol cas, la seva activitat desencadena immediatament un èxit clamorós en les masses, i una reticència creixent en els ambients “eclesiàstics”. Els evangelis mereixen crèdit quan descriuen Jesús envoltat per “masses”, “turbes”, “multituds”, i quan expliquen que aquestes masses es meravellaven del “poder de llibertat” (*eksousía*) de les seves paraules, que no eren com les dels escribes i fariseus. El començament de Marc recull, a la vegada, aquest èxit clamorós, i una sèrie de conductes “sospitoses”: en només dos capítols Jesús toca un leprós (= contrau impuresa), crida un públicà, transgredeix dues vegades el dissabte i s'atribueix el poder diví de perdonar pecats. És gairebé normal que aquest començament porti a un veredicta negatiu per part dels “benpensants” (vegeu Mc 3,6).

En aquesta situació tan contrastada, sembla també històricament cert que Jesús va rebutjar la via del poder, que algun evangelista descriu com un intent de “proclamar-lo rei”.

1.2. Crisi

Cap a la meitat de la seva vida pública, es produeix una crisi important: els seus deixebles reben sovint la recriminació de no entendre'l. El poble també sembla desconcertat (i un evangelista posa en llavis de Jesús aquesta dura recriminació: “em busqueu no perquè hàgiu entès els meus signes sinó perquè vàreu menjar fins a atipar-vos”). Els fariseus li exigeixen una prova irrefutable que Jesús es nega a donar. La crisi el va portar a posar els seus deixebles en una situació de decisió. Sembla cert que va ser gràcies a una confessió impulsiva i generosa de Pere, que els deixebles van anar resolent el seu desconcert “Tu ets el Messies” a la narració sinòptica. “Només Tu tens paraules de vida eterna” en el quart evangeli.

. Ells i el poble seguiran darrere seu, però molt més atrets per la força de la seva irradiació, que per haver-lo entès plenament.

La segona part del seu camí, sembla que ha estat marcada per un horitzó més ennuvolat. Tot i que la crisi no altera les “entranyes commogudes” de Jesús que eren el motor de tota la seva activitat, sí que es nota una recerca de camins nous: menys aparicions en públic, més dedicació als seus deixebles, i alguns períodes de refugi a l'estranger. El fet de parlar en paràboles no sembla que sigui fruit d'aquest “canvi de tàctica” atès que és cronològicament anterior a la crisi. Forma part de l'estil colorista de Jesús. Però després, els evangelistes van entendre aquest llenguatge com una constatació de la ceguesa del caps que “veient-hi no hi veuen i sentint-hi no hi senten”.

. El testimoni dels evangelis sembla també creïble quan, en aquesta segona meitat, expliquen molts menys guariments i actes “miraculosos” de Jesús.

1.3. Desenllaç

La confrontació continua fins que Jesús es decideix a fer-hi front pujant a Jerusalem, per portar-la fins al centre mateix de la seva fe jueva. L'estada a Jerusalem té un esquema semblant al de la vida anterior: èxit clamorós a l'arribada (amb la consegüent por dels dirigents religiosos), dies de contro- vèrsia a l'atri del Temple, unes paraules estremides de

Jesús sobre Jerusalem, en les quals va definir la capital religiosa com aquella que “mata els profetes i apedrega els qui li són enviats per Déu” i, per últim, la decisió dels summes sacerdots d’accelerar la “solució final”. Segons la cronologia dels evangelis, menys d’una setmana a Jerusalem, i entre un o dos anys d’activitat a Palestina. Fins a aquest punt va resultar molest.

L’afany biogràfic permet dir molt poc més. Però, en contra del que s’acostuma a pensar, això no és solament una desgràcia. També és expressió d’un cert anonimat pretès. Un dels més antics himnes creients en Jesús, proclama que la seva “condició divina” no va ser obstacle perquè es presentés com un de tants i actués com un home qualsevol” (Fil 2,7s).

Una presentació de Jesús fracassaria si el lector no arriba a imaginar-lo com un més: entre els pecadors que s’acostaven al baptisme de Joan; caminant pels carrerons com un home qualsevol, sense cap tipus de carrossa o “jesusmòbil” que el distingís de la gent; vestit com els galileus de la seva època; fent servir els banys i les piscines públiques amb la possibilitat d’acostar-se als qui estan allà (vegeu Jn 5,2s) i sense necessitat de construir-se les seves pròpies instal·lacions exclusives; tractant precisament amb aquells amb qui nosaltres no solem relacionar-nos, i no amb aquells altres amb els quals solen alternar els grans i els dirigents d’aquest món. La precarietat de la seva biografia és expressió d’aquest anonimat que és un factor essencial de la seva teologia.

2. L’ACTIVITAT DE JESÚS

Això no obstant, sí que és possible extreure del marc anterior algunes de les formes concretes de la seva activitat. En aquest bienni escàs, Jesús:

a) *Va comunicar i anunciar* (millor que ensenyar) el que és el Regne de Déu que arriba. A això remet la sorpresa que la seva predicació despertava (vegeu Mc 1,22), les benaurances, les paràboles, etc. Ampliarem aquest punt en el capítol següent.

b) *Va compartir taula* amb els exclosos de la societat (cf. Mc 2,15s; Lc 15,1; Mt 11,25s).

c) *Va acollir i guarir*, entenen aquestes accions com senyals de l’arribada del Regne (Lc 11,20).

d) *Va cridar alguna gent senzilla* perquè el seguissin en l’estil de vida que emprava. Senzilles però molt heterogènies: simples pescadors del llac, algun essení o deixeble de Joan, un recaptador d’impostos (“publicà”), alguns simpatitzants del que després esdevindria el moviment zelota...

. Sembla segur que els va enviar a anunciar el Regne, i que va tractar de construir amb ells una espècie de “comunitat alternativa” que no es regís pels criteris de la societat civil d’aquella època, que Jesús resumia així: “els qui governen tiranitzen, i a sobre es fan anomenar benefactors” (vegeu Lc 22,25s: “però vosaltres no heu d’actuar pas així”).

e) *Va entrar en conflicte amb la teologia oficial* (en temes com el dissabte, en què consisteix la puresa de l’home, amb qui està Déu, quin és el sentit i valor de la Llei...).

f) *Va entrar en conflicte amb el Temple i el culte oficial*, i es va permetre una acció d’una certa duresa, quan va tirar per terra tot el muntatge de vendes que possibilitava el culte, i va declarar que aquell Temple estava cridat a desaparèixer i ser substituït per un altre “no fet

de mans humanes”.

g) *Va desfermar la necessitat de treure-se'l del mig* violentament i exemplarment. Necessitat que es va justificar en nom de Déu, però que procedia de la sensació d'amença que acompanyava el seu anunci del Déu del Regne.

h) Quan ja va veure a venir el final, *va apostar per l'esperança* fins a tal punt que va decidir celebrar un sopar amb els seus. Per raons que són llargues d'explicar, la crítica històrica sembla que prefereix la cronologia de Joan sobre el sopar, que la dels sinòptics. Aquell no el considera com a sopar pasqual. Aquests, sí.

. En ell va fer un gest simbòlic, que les comunitats cristianes encara repeteixen: va compartir el pa (símbol de la necessitat humana) i va passar la copa de vi (símbol de l'alegria comunicada), i va donar a entendre que en aquest gest de la necessitat compartida i de l'alegria comunicada, es resumia la seva vida i Ell es faria present entre els seus.

CONCLUSIÓ

Tancarem aquesta ràpida panoràmica assenyalant que dels títols que la investigació moderna dóna a Jesús (i que no pretenen ser títols creients, sinó flaixos del personatge), els dos més satisfactoris són els que el qualifiquen com “*un jueu marginal*” i “*profeta escatològic*” o “de la fi dels temps” (que, repeteixo, no és un títol creient atès que no es pronuncia sobre la veracitat d'aquest profeta). Aquestes instantànies em semblen preferibles a altres títols (un savi, un sant, un revolucionari, un itinerant similar als cínics grecs...).

Potser, a aquests dos títols escollits, caldria afegir-hi el de (fill de) *L'Home*: perquè sembla molt probable que és així com Jesús es va designar a ell mateix, i perquè entranya una ambigüitat molt del gust de Jesús: pot al·ludir a “un home qualsevol” (cf. Fil 2) però fa al·lusió també a la plenitud utòpica de l'ésser humà (per això ho escric amb majúscules). Tot això ho veurem amb més claredat si ampliem una mica aquestes instantànies en el capítol següent.

2. EL PERSONATGE: MARGINAL, PROFETA, HUMÀ

El que constitueix un ésser humà és la seva consciència humana. Però a aquesta consciència no podem tenir accés immediat. Només ens hi acostem a través de les seves paraules, de les seves pràctiques i del seu estil, sobretot quan són habituals.

Però, atès que la noció antiga d'historiografia no era exactament la nostra, el criteri per accedir al personatge no són textos aïllats (encara que uns pocs tinguin garanties molt serioses) sinó més aviat la confluència de textos que tracen una característica, tot i que l'un o l'altre pugui ser d'una historicitat discutible. Buscarem l'accés a Jesús a través dels traços següents.

1. “ABBA” I REGNE

Hi ha dues paraules de les quals cap crític no discuteix que van ser repetides per Jesús amb molta freqüència: la invocació a Déu com *Abba* (Pare), i la irrupció propera del *Regne* d'aquest Déu. Jesús invitava els seus a dir també a Déu *Abba*. Però el que significa aquesta paternitat, només podem entendre-ho a través del que entenia Jesús com el Regne de Déu. Heus aquí algunes vies d'accés a aquest “Regne” que revela Déu.

1.1. Testimonis ambientals

En primer lloc, la descripció que fa el salm 145. Allà s'enumera una situació humana de llibertat, justícia, superació de la malaltia i de la manca, bondat, acollida del dèbil. Quan passa tot això “Déu regna”.

A més, hi ha dos textos útils en els evangelis apòcrifs: “el Regne del Pare és *estès sobre la terra i els homes no el veuen*” (Evangeli de Tomàs 113). I aquest altre: “Qui conegui Déu es trobarà el Regne, perquè *coneixent-lo a Ell us coneixereu a vosaltres mateixos* i entindreu que sou fills del Pare. I, alhora, sabreu que sou ciutadans del cel. Vosaltres sou la ciutat de Déu” (*Pap Oxyr.* 654)¹⁰.

Dos textos molt rics, les paraules subratllades dels quals inviten a meditar un moment.

Trio aquestes citacions no perquè tinguin més garantia d'historicitat (ateses les seves fonts no és possible afirmar-ho), sinó perquè resumeixen molt bé l'ensenyament dels evangelis sobre el Regne. Podem afegir-hi aquestes altres dues citacions de Pau: “el Regne de Déu no consisteix pas en aquest menjar o en aquella beguda, sinó en la justícia i la pau i el goig en l'Esperit Sant” (Rom 14,17), és a dir: igualtat entre els homes, reconciliació amb un mateix i referència de tot això a la Gratuïtat. I “el Regne de Déu no consisteix en paraules, sinó en

poder” (1Co, 4,20), en la línia de l’evangeli de Tomàs, abans esmentat.

1.2. La praxi de Jesús

En segon lloc, el mateix Jesús sembla que ha interpretat la seva tasca guaridora com un “senyal que el Regne de Déu està arribant”, i no com una demostració de poder sobrenatural que garanteix la seva Divinitat. Aquesta última interpretació, tot i que sembla més tradicional, procedeix de la nostra Modernitat. Els fariseus no qüestionaven ni els guariments de Jesús ni el seu caràcter “estrany”. Per això, més aviat busquen atribuir-los a arts màgiques o al dimoni. I això va donar peu que Jesús expliqués com els entenia ell (vegeu Lc 11,20).

1.3. Les seves paràboles

En tercer lloc, destaquem dos trets de les paràboles:

- a) el Regne de Déu s’assembla a un tresor amagat. Qui el descobreixi tindrà tanta alegria que per ell donarà gustós tot el que té (Mt 13, 44s); és com una llavor que, ben cuidada, va creixent per si sola, encara que el llaurador dormi (Mc 4, 26s). I, tanmateix,
- b) torna a aparèixer aquí la conflictivitat: en aquest Regne no hi entren les persones “morals” (fariseus i escribes), sinó els exclosos per la seva immoralitat (“publicans i prostitutes”). Atès que la moralitat del (des)ordre establert és una moralitat insolidària que, pel fet d’excloure, força molta gent a aquestes conductes immorals.

Posem-ne un únic exemple en la paràbola del que assisteixen al banquet (Lc 14, 15-22). Els banquets públics dels potentats eren una pràctica coneguda en temps de Jesús, i ell hi recorre per visibilitzar el Regne de Déu, però canviant-ne els comensals. Nosaltres entenem que els qui no van voler assistir-hi fingien excuses.

En realitat pot tractar-se de justificacions vàlides. La possibilitat d’un bon negoci és una excusa raonable per no assistir a un banquet, aleshores i ara. Haver-se casat era tingut també com una excusa raonable atès que, en el món de Jesús, els banquets no eren per a dones sinó només per a homes. I el qui està en plena lluna de mel es comprèn que no pugui renunciar a ella...

En aquesta paràbola (com en moltes altres¹¹) Jesús denuncia que les conductes moralment plausibles acostumen a acabar essent conductes que justifiquen o emmascaren la insolidaritat amb els dèbils i els exclosos. Mentre que els qui no poden exhibir aquestes conductes resten més oberts a escoltar la crida de la solidaritat.

Comencem a trobar aquí com l’anunci del Regne és, alhora, subjugant i subversiu. L’anunci de Jesús sobre el Regne de Déu podria retraduir-se avui així: “la Revolució de Déu és aquí. Creieu aquesta bona notícia i canvieu de mentalitat” (cf. Mc 1,15).

El mateix caràcter subversiu i subjugant té el Déu que aquest anunci revela. La paternitat de Déu no és una broma: no solament perquè es tracta d’una paternitat d’homes *adults*, sinó perquè és una paternitat *de tots*¹².

2. UNA ESTRANYA LLIBERTAT

La societat en què va viure Jesús era tancada. En centenars d'anys no s'havia mogut ni gens ni mica en matèria de costums. Jesús tampoc no sembla haver tingut contacte amb el judaisme de la diàspora, més crític i més il·lustrat, per l'influx grec.

Per això sorprèn que des del començament, i sense renunciar per això a les seves pràctiques de jueu observant, actuï amb una llibertat desconcertant, en temes tan seriosos com l'observança del dissabte, els usos socials de tracte amb la dona, les normes de puresa, o el contacte amb pagans i samaritans.

O que es manifesti en contra del que ell considerava permissivitat de la llei mosaica en qüestions com el repudi de l'esposa, al·legant que Moisès havia transgredit amb la duresa de cor de l'home, però que aquest no era el pla original de Déu sobre la parella humana¹³.

2.1. Llibertat que dóna autoritat

Els evangelis qualifiquen aquesta llibertat de Jesús amb la paraula *eksousía*. És una paraula que significa, alhora, autoritat (o poder) i llibertat. I que apareix amb tots dos significats en el N. T. Per això abans l'he traduïda com "el poder de la llibertat". És l'únic poder que va pretendre tenir Jesús. Per això es comprèn el comentari estranyat i repetit (però no precisament crític) amb el qual la gent comentava les seves paraules: "d'on li ve a aquest aquesta *autoritat*, si no ha estudiat amb cap mestre?... Un tret que també sembla que confirma el quart evangeli: "ningú no ha parlat mai com aquest home" (7,48).

2.2. Llibertat a favor del necessitat

De tota aquesta llibertat aquí no és possible més que un exemple. Triarem el del dissabte, pel que significava en el món jueu, i per l'abundor de testimonis sobre ell en els evangelis. Jesús, diverses vegades, no va guardar l'observança del dissabte, sobretot per guarir, desoïnt el consell prudent d'esperar un altre dia de la setmana, i al·legant que no podia estar prohibit fer el bé en dissabte perquè el dia sagrat va ser fet per a l'home i no al revés.

Curiosament, avui podem endevinar que, amb aquesta pràctica transgressora, va tornar al dissabte el seu veritable sentit teològic. En els seus orígens, el dissabte havia estat una institució social, no de culte: perseguia el descans de l'assalariat i de l'esclau, i ho fonamentava (com era freqüent en moltes prescripcions del món antic) declarant "sagrat" el dia festiu: en ell "Déu havia descansat de la seva creació" (Gn 2,2). D'aquí es podia deduir que el descans de Déu era precisament l'alleujament del necessitat. I per això Jesús entén que alleujar el malalt no és transgredir el dissabte sinó complir la seva intenció més profunda: això és el que significa que el dissabte havia estat fet per a l'home. I així ho entén també el quart evangeli quan li fa dir a Jesús, en contra de la literalitat de la Bíblia que "El meu Pare continua treballant" (Jn 5,17)... mentre quedi un malalt per guarir. L'objecció que seria millor esperar un altre dia de la setmana, en vista que no es tractava de guariments urgents, no va tenir força per Jesús, encara que això significués tirar pedres en el seu propi terrat, atès que desautoritzava els seus guariments per estar fets transgredint la Llei ("aquest home no ve de Déu perquè no observa el dissabte"). En refusar aquesta manera d'argüir, Jesús sembla que deixa clar que el més important dels seus guariments no era el

protagonisme del taumaturg, sinó el protagonisme del malalt.

Finalment, en atribuir el guariment a la fe del malalt, i no als seus propis poders, Jesús treu el binomi malaltia-guariment del camp del que és sobrenatural o màgic, i el torna al camp de la creació, que està en mans de l'home. D'aquí el comentari dels Pares de l'Església: Jesús guaria no perquè veiéssim el poder que tenia, sinó perquè sabéssim que també nosaltres podem guarir.

3. DES DELS MARGES

Juntament amb la “*eksousía*”, l'altra paraula que els evangelis fan servir més per qualificar Jesús és la de les “*entranyes commogudes*”. Davant dels malalts, davant dels mil sofriments humans, davant d'algunes situacions personals, davant les multituds, els evangelis repeteixen un conegut verb grec que significa “se li commogueren les entranyes”¹⁴. De manera que amb l'“*Abba*”, el Regne, l'autoritat de la seva llibertat i les entranyes commogudes, es pot teixir un ràpid tapís impressionista, que arrela en allò que, amb més certesa, pot garantir la crítica històrica.

3.1. Marginació social..

Les entranyes commogudes donen raó que la vida de Jesús es mogué no en el centre i des del centre, sinó des de la marginalitat, des de tots aquests nuclis i persones que el nostre afany d'afirmació individual va llençant a les cunetes de la història. És molt de fiar el text en què Jesús declara que no se sent enviat més que “a les ovelles perdudes de la casa d'Israel” (Mt 15,24). I, probablement, no hem de buscar en Ell una pretensió de missió universal ja des del començament. Sense que això obsti perquè després, l'explícita exclusió que feia la religió jueva davant dels de fora, el portés a posar mil gestos d'acollida cap als pagans, en els quals l'església primitiva trobaria fonament perquè ella anés cap al món sencer. Les seves entranyes commogudes van posar una bomba de llarg abast al cor del particularisme jueu. I potser que ens serveixin a nosaltres, en moments en què tant parlem d'universalisme i de “globalització”: els fatus imperis d'aquesta terra haurien de saber que la globalització no consisteix a tancar les pròpies portes i imposar els propis productes o la pròpia cultura. No hi pot haver veritable globalització, si no es comença per “globalitzar la pròpia casa”, i per integrar totes les ovelles perdudes, abans de pretendre conquerir mons i mercats.

Les “entranyes commogudes” permeten a Mateu superar el problema de relació entre l'Antic i el Nou Testament, amb una frase del profeta Osees que marca la pervivència del primer més enllà de totes les ruptures: el que Déu vol és “misericòrdia i no culte” (Mt 9,13 i 12,7). I, perquè això és el que Déu vol, en el judici final de l'home davant Déu valdrà el que s'ha fet immediatament al germà famolenc o malalt, però no el que s'ha volgut fer immediatament a Déu¹⁵. D'aquesta manera, la frase abans citada de Jaume sobre la veritable religió, la reformula Mateu amb una frase de Jesús: “si en anar a presentar la teva ofrena a l'altar, recordes que el teu germà té alguna cosa contra tu, deixa l'altar i vés a reconciliar-te amb el teu germà” (5,22-24). Tindria poc sentit discutir si aquesta frase és paraula literal de Jesús o procedeix de l'evangelista, atès que, en aquest segon cas, encara

seria més seriosa per a nosaltres perquè ja no podríem desautoritzar-la dient que es refereix al culte veterotestamentari. I ja que quan els evangelistes modifiquen paraules de Jesús, més aviat acostumen a suavitzar-les, caldria preguntar-se quina intensitat degué tenir l'experiència de Jesús que Mateu va saber remarcar en aquesta frase, a la qual ni tan sols els cristians hem sabut donar vigència en vint segles.

3.2. ... fonamentada religiosament

Aquesta llei de gravetat cap als marges podríem simbolitzar-la en un gràfic que consta de dues fletxes creuades (vertical i horitzontal), els extrems de les quals assenyalen quatre dinàmiques d'exclusió i de marginació: a dalt i a baix, a un costat i a l'altre: malalts, pobres, dones i estrangers. En una societat que es confessa fundada per Déu i que declara tenir Déu en el seu centre, aquestes línies centrífugues apareixeran com brollant de Déu i sancionades per Ell. I així passava en el món de Jesús.

Pecadors eren els malalts, i això justificava moltes vegades la seva marginació social, tancant un cercle viciós que en dificultava el guariment: "impurs" eren els leprosos i per això se n'havia d'apartar; i davant del cec de naixement els apòstols pregunten a Jesús qui havia pecat, si ell o els seus pares, perquè estigués així. Jesús, en canvi, guaria no per mostrar la seva divinitat, sinó la força del Regne en l'ésser humà ("la teva fe t'ha salvat"). L'apologètica tradicional va ser bastant cega en aquest punt.

Pecadors eren també els pobres, "aquesta gentussa que ignora la Llei i es mereix la condemna" (Jn 7,49), perquè no tenien temps més que per endeutar-se, fins que el seu mateix deute acabava duent-los a lliurar-se com a esclaus, o a fugir a les muntanyes, fins a integrar-se en el moviment zelota¹⁶. Si en les paràboles de Jesús apareixen banquetes i deutes, no és casualitat sinó reflex de la condició de la seva societat. Només que Jesús inverteix els termes: en el banquet del Regne els protagonistes són els que mai no havien assistit a cap dels tiberis saduceus. I els deutes són perdonats, excepte a aquells que no perdonen, al seu torn, els seus deutors.

Pecadors eren els estrangers i els pagans, dels quals ja hem parlat en el capítol anterior. Però aquell jueu pietós no tenia inconvenient a anar a casa d'un pagà que patia¹⁷. I Ell, que tant valorava la fe i tantes vegades tira en cara als seus la seva "poca fe", només en dos passatges dels evangelis elogia públicament la fe d'algú. I les dues vegades es tracta de pagans (el centurió i la dona sirofenícia).

I si no pecadores, inferiors eren les dones, tant en la societat grega com en la jueva, incapacitades en aquesta per ser testimonis i per aprendre la Llei. Aquest punt mereix una explicació més àmplia, perquè avui és molt difícil que puguem copsar com era de subversiva la conducta de Jesús.

A part d'algunes característiques ja citades, resultava estrany veure'l caminar a costat d'elles, en una societat en què fins i tot l'esposa havia de caminar darrere del seu marit quan tots dos sortien al carrer. Sigui qui sigui, era un bon coneixedor del món jueu aquell que va escriure que (fins i tot els seus apòstols) "van quedar sorpresos de veure'l parlar amb una dona" en públic (Jn 4,27). Així va passar pel món el Galileu: ensenyant la Llei de Déu també a les dones i fent l'aclariment que *també per a elles*, aquesta era "la millor part" (Lc 10,24). O entaulant amb algunes d'elles una relació de profunda amistat igualitària, més sorprenent en aquell que ensenyava que l'entrega al Regne i la passió per ell, poden arribar a "incapacitar" alguns éssers humans per a una relació conjugal normal, i que "qui ho pugui

entendre, que ho compregui” (vegeu Mt 19,12).

Al costat de les dones, avui convindria dir una altra paraula sobre els altres éssers “inferiors” d’aquella societat: els nens. Les paraules de Jesús sobre “rebre el Regne com si fóssim nens”, “o fer-se com nens per entrar en el Regne”, no les hauríem d’entendre des dels rostres infantils, somrients i encantadors, que poblen tants espais de la nostra vida social. Estan més ben contextuades entre els *meninos da rua* brasilers, o els nens que treballen. “Fer-se com ells” significa situar-se en els marges socials per poder accedir al Regne. Afegint-hi l’altre tret típic de la infància: el nen sap (i encara ho saben més bé els exemples que hem citat) que tot el que té és rebut. Gratuïtat i marginalitat no s’oposaven en la ment de Jesús.

Aquí, en els marges, aquell jueu marginal i lliure va trobar Déu. Això el va fer exultar d’alegria i beneir Déu (vegeu Mt 11,25s). Des d’ells ho va proclamar, i des d’ells va invitar a tots a preparar el seu Regne. Per això molts no el varen poder entendre. I per això (tal com veurem), va morir “fora de les portes de la ciutat” (He 13,12).

4. UNA ESTRANYA DIALÈCTICA DAVANT L’ÉSSER HUMÀ

És una dada coneguda i lamentada, que els evangelis donen molt poques pinzellades sobre el que passava en l’interior de Jesús. Per això mereixen atenció aquestes dures paraules d’un evangelista: “molts van creure en Ell, però Jesús no se’n fiava... Ni tenia necessitat que ningú li digués què són els homes: ell sabia prou què hi ha en el cor de cadascú (Jn 2, 23-25), Sorpren, doncs, que aquest home desconfiat sigui precisament el que més ha exigint i esperat dels éssers humans. És probable que l’expressió “us faré pescadors d’homes” que és l’únic programa que presenta als seus seguidors quan els crida, no tingui un sentit numèric de proselitisme, sinó el de treure la millor qualitat humana d’aquesta mar tèrbola d’inhumanitat que acostumem a ser els humans. Treure “la millor versió possible” de cada persona, en línia amb el que havien anunciat els Profetes: “canviar el cor de pedra en un cor de carn”, o treure aquest ésser humà lliure i amb les entranyes commogudes al qual podríem qualificar d’“home del Regne”, en correspondència amb el Regne de Déu anunciat per Jesús.

Jesús era conscient que moltes conductes moralment i religiosament correctes no fan més que emascarar autocomplaença, duresa i falta de solidaritat, afany de ser vistos. Creia que els homes tenen una mesura molt diferent quan es tracta de jutjar els altres (on no deixen escapar ni un bri de palla) i de jutjar-se a si mateixos (on són incapaços de veure autèntiques bigues), sabia que sovint els més cecs s’erigeixen en guies de cecs, comptava amb el fet que els éssers humans poden matar “pensant que fan un servei a Déu” (Jn 16,3). I degué fer servir bastants cops paraules com “hipòcrita o hipocresia” que, en tot el N. T. només apareixen (i sovint) en llavis de Jesús.

Però de tot aquest balanç, que podria signar Maquiavel, Jesús no en va treure la conclusió del florentí (treure partit de la misèria humana en profit propi), sinó que demana als seus que no tinguin por, “perquè el Pare s’ha complagut en vosaltres”. Crec que és possible afirmar sense cap mena d’apologètica que, tot i que va conèixer la traïció i la decepció com

tot el món, *cap ésser humà no ha tret tant dels homes com Jesús*.

Realment sembla que ha estat un autèntic “pescador d’homes”. Però no s’han d’entendre aquestes frases en un sentit falsament “sobrenatural”, sinó des d’aquell enquadrament del N. T. que descrivia Jesús “presentant-se com un de tants i actuant com un home qualsevol” (Fil 2,7).

Al mateix temps, aquest home aparentment dur resultava escandalosament comprensiu quan es tractava, no del que ell detestava com hipocresia, sinó de la simple debilitat humana (vegeu Jn 8,1s). Llevat del qualificatiu de “guineu” dirigit al petit tirà de torn, mai no apareix als seus llavis un judici negatiu sobre individus concrets. Jesús s’irrita amb grups o maneres de ser dels humans que caben en dos apartats: a) aquells rics que “com que estimaven els diners es reien d’Ell” (Lc 16,14) als quals Jesús demana ingènuament que posin tot el que tenen al servei dels pobres (vegeu Lc 12,33); i b) aquests fariseus als quals Jesús acusa de tenir un cor no ja dur sinó “ne- cròtic” (Mc 3,5), cec.

En aquesta ceguesa de cor que sempre troba raons només per al que li convé, Jesús sembla veure-hi l’arrel d’aquella hipocresia que tantes vegades denuncia. Atès que ella frenava la innegable “capacitat de trobada” que semblava haver tingut aquell home, i que feia que la seva acollida als altres resultés per a molts interlocutors font de pau amb ells mateixos, d’autoestima, de salut anímica, d’expulsió dels propis dimonis, i senyal de perdó de Déu. A aquesta capacitat de trobada sembla que es refereix Oscar Wilde quan escriu que, per Jesús, no existien lleis sinó només excepcions. Però, una altra vegada en contrast amb les denúncies d’aquest fons possessiu i hipòcrita de l’ésser humà, apareix la invitació de Jesús a “tenir uns ulls nets” perquè, si els ulls són nets, tot el cos sembla que es torni transparent i il·lumina amb la seva llum (vegeu Lc 11,34-36). I així podria continuar la nostra dialèctica. Però encara queden capítols pendents.

5. EL SEU ESTIL

El text que encapçalava aquest Quadern proclamava que Jesús “no va anar a la universitat ni va escriure cap llibre”. Tanmateix, es nota en els evangelis un clar contrast entre la bellesa de moltes paraules posades en llavis de Jesús i l’estil més aviat rude dels evangelistes.

El seu llenguatge estava fet d’observació de detalls, de colorit meridional i de dialèctica. Hi entren el llevat amb què pasta una dona, la mida mínima d’algunes llavors que després creixen més del que semblava possible, o els dos centaurs que dóna d’almoïna una velleta insignificant, i en els quals Jesús es fixa més que no pas en els xecs que donen els senyors d’aquest món: perquè en aquells centaurs hi anava tot el cor de la velleta; i en els xecs no hi va més que un expedient per quedar-se tranquils o cridar l’atenció (vegeu Mc 12,41s). Hi entra també aquesta manera gràfica de pintar la hipocresia com “colar un mosquit i empassar-se el camell”. I aquesta doble pinzellada de ser senzills com els coloms i “vius” com les serps, o de “fer una cosa però sense oblidar l’altra”.

Les seves frases més profundes no ho eren perquè fossin inaccessibles a la gent senzilla, sinó perquè tenen diversos nivells de lectura segons la profunditat de l’oient. Al revés de la saviesa grega, ell preferia més parlar de les coses que veiem que de les essències que no veiem; però l’oient se sentia transportat a aquestes a través d’aquelles. Va recórrer molt al

gènere narratiu, probablement perquè tant a Déu com al sofriment (tot i que per raons diverses), no s'hi pot accedir a través de nocions abstractes sinó solament a través de la narració.

I les seves paraules funden sovint el radicalisme ètic del llenguatge dels profetes d'Israel, amb el to sapiencial del qui sap buscar el que més li convé: de manera que l'opció pels pobres, la no-violència, la fam de justícia, la misericòrdia, la netedat de cor, el treball per la pau i fins la persecució, no eren per ell durs imperatius de l'exterior, sinó camins inesperats de felicitat: "feliços els tals". Aquest és un d'aquests jocs bruscos de llum que feia que moltes de les seves paraules produïssin vertigen. I davant d'aquest vertigen, Ell es limitava a remetre els homes al poder de Déu.

Fa la sensació que, cap al final de la seva vida, el seu llenguatge es va endurir una mica. Això té a veure amb l'últim punt que presentarem.

6. INESPERADA CONFLICTIVITAT

El fet i la intensitat d'aquesta conflictivitat ja van ser esmentats en el capítol anterior. Per dir alguna cosa sobre els seus *continguts*, ara afegirem que la figura i la paraula d'aquell home van suposar una amenaça inesperada per a tots els benestants de la seva societat, potser també una decepció per tots els qui, al començament, s'havien entusiasmat amb Ell. La reacció i la decisió de treure'l del mig van ser increïblement ràpides. Potser perquè no hi ha res que torni més agressiu ni més innoble l'ésser humà que el pànic. I aquells homes van intuir ben aviat que el Regne de Déu i el Déu del Regne anunciats per Jesús, suposaven la fi dels seus privilegis.

D'altra banda, hi havia alguna cosa en aquell home "mansuet i humil de cor", que desfermava la seva agressivitat. I era veure falsificat el Nom de Déu, utilitzant-lo com a raó per no fer el bé, o servint-se del culte a Déu com a fonament de diferències de tracte entre els homes (entre jueus i gentils, entre dona i home, entre laics i sacerdots). Aquesta sembla haver estat la raó de l'escàndol que va provocar en ple Temple en la seva primera visita a Jerusalem, i després d'haver plorat sobre la ciutat com qualsevol seguidor seu hauria de plorar avui sobre el Vaticà. L'"expulsió dels mercaders" del Temple no va ser una mera denúncia dels (inevitables?) abusos econòmics, sinó la desautorització d'una forma de culte que consagrava diferències entre les persones. En aquests moments Jesús, literalment, saltava. I no és que, per Ell, Déu no fes diferències: però l'única parcialitat de Déu era la parcialitat radical cap als marges i els seus habitants.

És un fet que els evangelis estan plens de dards ben aguts, llançats per Jesús als "eclesiàstics" de la seva època, i que els evangelistes van voler conservar després, perquè no es repetissin a l'Església cristiana: "Vosaltres violeu els manaments de Déu en nom de la vostra tradició... Devoren els recursos de les vídues amb l'excusa de resar per elles... Pagueu el delme de la menta, del fonoll i del comí, i 'passeu' d'allò que Déu més desitja: la justícia i la misericòrdia... Maten els profetes enviats per Déu i després presumeixen de ser fills seus... Es vesteixen de símbols religiosos ("filacteris") com si Déu mirés la part exterior... La casa del meu Pare no és una cova de lladres..." (vegeu a Mt els capítols 15, 23, 6 i 21).

Així, “suelta la crin i la ternura suelta” (P. Casaldàliga), Jesús va lluitar contra les falses imatges humanes de Déu, deformades per la por o per l’interès. Per això potser que tingui raó el japonès E. Susaku, quan afirma que en Jesús era perceptible un deix de tristesa. Perquè en aquest món, l’amor veritable no pot sinó veure’s afectat pel pes d’una certa tristesa.

Els evangelis sembla que testifiquin també que, cap al final de la seva vida, disminueix el llenguatge del Regne, i Jesús fa servir un gènere literari de la seva època anomenat “apocalíptic”, que descriu o anuncia calamitats, no tant com un vaticini sinó com una advertència, i per proclamar que, malgrat elles, Déu segueix essent Senyor de la història. Però aquest llenguatge apocalíptic sembla prefigurats en una de les frases més serioses (i més oblidades) dels evangelis, que revela com Jesús (malgrat aquesta confiança en l’home que vèiem abans) era plenament conscient de la conflictivitat del seu missatge: *l’anunci del Regne de Déu no hi cap en els envasos d’aquest món*; seria com posar vi nou en bótes velles, o posar un pedaç nou en una roba vella i desfilada (vegeu Mt 9,16s). O se n’alterarà el sabor, o s’esbotzarà el recipient. Les esglésies cristianes saben prou bé fins a quin punt la seva història oscil·la entre aquests dos extrems: o igualar el llegat de moltes reformes, o fer saltar l’estructura en la qual havien brollat.

Aquesta és la força explosiva d’aquella imatge de Déu que Jesús havia anunciat amb una altra de les seves dialèctiques estranyes que nosaltres no sabem harmonitzar però que, a més de resumir tot aquest capítol, expliquen com és de conflictiu i subversiu però també subjugant i inesborrable el seu pas per la història. D’una banda, que “no podem servir alhora Déu i els diners” (Mt 6,24). Així de senzill encara que el nostre món digui que no. I, de l’altra, que no hi ha amor possible a Déu si no s’estima l’home (Mt 22,34s). No és que tots dos amors siguin “el mateix” però sí que és *impossible* separar-los. Encara que a les esglésies els costi entendre-ho.

CONCLUSIÓ

Si la nostra exposició ha estat vàlida, potser s’entengui com són d’ajustades les paraules de J. B. Metz: “Jesús no va ser un boig ni un revolucionari; però s’assemblava palpablement a l’un i a l’altre, fins a donar peu que el confonguessin amb ells. Al final, Herodes el va tractar de boig i els seus paisans el van lliurar a la creu com un subversiu. Qui es disposi a seguir-lo... ha de comptar amb la possibilitat de caure víctima d’aquest malentès”¹⁸.

I si aquestes paraules són ajustades ens condueixen al següent capítol d’aquest Quadern.

3. EL SEU DESTÍ

El desenllaç, amb la mort més terrible de l'època, reservada només a esclaus i terroristes, és conegut de tothom¹⁹. També s'ha comentat moltes vegades la sorprenent sobrietat dels evangelis sinòptics quan narren la seva mort, lluny d'un to hagiogràfic, martirial o agressiu. I encara cal afegir que aquest desenllaç va ser *una conseqüència de la seva vida*: Jesús no va morir per un disseny "metafísic" o expiatori de Déu, que necessitava sang innocent per aplacar la seva justícia, sinó per viure com havia viscut.

Els evangelistes presenten Jesús anunciant la seva passió als apòstols, amb un luxe de detalls que fan pensar que aquestes profecies van ser redactades per ells després dels fets, i van retocar confidències o paraules de Jesús en les quals Ell els havia confiat els seus primers temors. Aquestes confidències desfermaren una reacció en contra de Pere, recolzada en la seva idea de com havia de ser el Messies, que sacsejà profundament Jesús, fins a l'extrem de dir-li Satanàs (vegeu Mc 8,27-33)²⁰.

Aquí no parlarem de la Creu, sinó de l'absoluta soledat que l'acompanya. Jesús és crucificat en nom de Déu, per decisió de les autoritats religioses, abandonat dels seus deixebles (dels quals, a més, un el va entregar i l'altre el va negar públicament), i traït per aquelles multituds que l'havien seguit i ara cridaven "crucifiqueu-lo", manipulades pels poders de torn²¹. Un "de fora" va haver d'ajudar-lo a carregar la fusta, perquè ja ni podia. I entorn de la creu només hi van quedar un dels deixebles i un grup de dones fidels fins al final, i més valentes que aquells²². Els qui havien aconseguit la seva mort, descarregats ara de la paüra que li havien tingut, se'n van burlar al peu del cadafal, tot oferint-li un "diàleg" i una bona disposició a escoltar-lo, si Déu el baixava de la Creu.

Ni Déu ni Jesús van acceptar aquest xantatge. Però es comprèn que Jesús passés per uns moments de foscor total, que li van fer perdre peu (i cridar): "Déu meu, per què m'heu abandonat?" I sorprèn que enmig d'aquesta nit obscura, Jesús trobés força per assumir la pròpia mort, i donés Ell la vida sense que la hi prenguessin, i tornés a clamar: "Abba, en les teves mans confio el meu alè". Per això, escriu Jon Sobrino que, si a la primera part de la seva vida, Jesús va entendre que havia de posar al servei del Regne tot allò que *tenia*, a la segona meitat del seu camí va comprendre que havia de posar al servei del Regne tot allò que Ell *era*. Aquest salt des de l'abandó de Déu, fins a les mans d'un Pare, marca indefectiblement les profunditats de la nostra història, malgrat tot. La comunitat cristiana posterior va entendre que aquest salt només podia ser obra de l'Esperit de Déu (He 9,14). Per això es comprèn també que un dels militars allà presents "en veure com havia mort, baixés del pujol dient 'realment aquest Home era fill de Déu'" (Mc 15,39).

4. CONCLUSIÓ

El text anònim que citàvem en començar aquest Quadern parlava de la permanència i influx de Jesús en la memòria i la història de la humanitat. Els qui, a través dels successos pasquals, van acabar creient en Ell, van expressar aquesta fe confessant l'home Jesús com la Presència i la Empremta de la Divinitat mateixa en aquesta història humana (el "Fill" de Déu). Per això, els qui professen aquesta fe, tenen l'obligació d'evitar que el culte a la divinitat de Jesús es converteixi en una manera d'escapar de la interpel·lació de la seva humanitat. Atès que quan es cau en aquella temptació, no es perd simplement alguna cosa humanament valuosa, sinó Déu mateix, ja que no s'escolta un dels ensenyaments fonamentals del N. T.: que Jesús "encara que era el Fill", va aprendre en els propis sofriments i en la seva pròpia història humana, que la plenitud de l'home només s'assoleix en una actitud dialèctica d'acceptació i confiança (la qual el N. T. anomena "obediència": vegeu He 5, 8-9).

Hem de reconèixer que el cristianisme històric va sucumbir sovint a aquesta temptació, sobretot des que aquells que més tard s'adjudicarien el títol de "vicaris de Crist", van acceptar ser proclamats reis en contra de l'exemple exprés de Jesús. Tornar a convertir en pedra principal, la memòria subversiva i rebutjada d'aquella manera de ser humana, és una de les grans tasques del cristianisme del futur. Però això implicaria que, si el lector comprèn ara i accepta el títol d'aquest Quadern, es preguntí a continuació *què hi pot fer ell (sigui creient o no)*, perquè aquella pedra principal no continuï essent una pedra rebutjada pels constructors d'aquest món²³.

APÈNDIX: UNS ALTRES QUATRE TESTIMONIS D'AVUI

DEL MÓN OCCIDENTAL

1. Europa

Aproximadament sota el regnat de Tiberi, ningú no sap exactament on ni quan, un personatge del qual s'ignora el nom, va obrir una bretxa en l'horitzó dels homes. No va ser certament un filòsof, ni tampoc un tribú, però degué viure de tal manera que tota la seva vida presenta aquest significat: cada un de nosaltres pot, en qualsevol instant, començar un nou esdevenidor.

Desenes, centenars potser de narradors populars van cantar aquesta bona notícia. Nosaltres en coneixem tres o quatre. El xoc que havien experimentat el van expressar amb les mateixes imatges que fan servir els pobres, els oprimits, quan somnien que tot s'ha tornat possible: el cec que comença a caminar, els famolencs al desert que reben el pa, la prostituta en la qual desperta una dona, el fill mort que reneix a la vida.

Per fer arribar fins al final el clam, ell mateix per mitjà de la seva Resurrecció, anunciarà que tots els límits, fins i tot la mort, han estat vençuts.

Alguns erudits poden posar en qüestió un per un, els fets de la seva existència. Malgrat tot, tanmateix, roman immutable aquesta certesa que transforma la vida. Una foguera s'ha encès. Per tant, va existir la guspira o la flama primera que va calar i que va fer néixer la foguera.

La foguera la va constituir primàriament una colla de gent miserable; si no hagués estat així, l'"establishment", des de Neró a Diocleciana, no els hauria maltractat tan durament.

En aquest home, l'amor degué ser militant, subversiu. De no haver estat així, no l'haurien crucificat.

Totes les savieses s'havien detingut aleshores en el destí inexorable, en la fatalitat. Ell va posar de manifest com eren d'absurdes aquestes savieses. Va demostrar, precisament, el contrari del destí inexorable: la llibertat, la creació, la vida. Va arrencar la història de les urpes de la fatalitat.

Amb ell arribaven al seu acompliment les promeses dels herois i dels màrtirs que van acompanyar la gran aurora de la llibertat. No solament les esperances d'Isaïes o les còleres d'Ezequiel. Prometeu deixava d'estar encadenat. Antígona, enterrada en vida darrere dels murs, deixava la tomba. Cadenes i murs, imatges mítiques del destí inexorable, quedaven reduïdes a pols. Tots els ídols queien morts i l'home apareixia. Era com un nou naixement de l'home.

Miro aquesta creu, que és un símbol, i somnio en tots els qui han eixamplat la bretxa... En tots aquells que ens han fet prendre consciència que l'home és massa gran per tenir-ne prou amb si mateix.

Vosaltres, els recelosos de la gran esperança que ens va robar Constantí, gent d'Església, torneu-nos-el! També la seva vida i la seva mort són nostres, de tots aquells per als quals té un sentit. De tots els qui hem après d'ell que l'home ha estat creat creador... (R. Garaudy, a *El Ciervo*, 1970, p. 5).

2. Amèrica Llatina

De Jesús impacta la misericòrdia i la primarietat que li atorga: No hi ha res més ençà o més enllà d'ella, i des d'ella defineix la veritat de Déu i de l'ésser humà. De Jesús impacta la seva honradesa amb la realitat i la seva voluntat de veritat, el seu judici sobre la situació de les majories oprimides i de les minories opressores: ser veu dels sense veu i veu contra els qui tenen massa veu..., ser defensor dels dèbils i denúncia i desemmascament dels opressors. De Jesús impacta la seva fidelitat per mantenir honradesa i justícia fins al final en contra de crisis internes i de persecucions externes. De Jesús impacta la seva llibertat per beneir i maleir, acudir a la sinagoga en dissabte i d'altra banda violar-ne el repòs, llibertat, en definitiva, perquè res no sigui obstacle per fer el bé. De Jesús impacta que vol la fi de les desventures dels pobres i la felicitat dels seus seguidors i d'aquí vénen les benaurances. De Jesús impacta que aculli els pecadors i marginats, que s'assegui a la taula amb ells i que s'alegri que Déu es revela a ells. De Jesús impacten els seus signes només modestos signes del Regne, i el seu horitzó utòpic que abasta tota la societat, el món i la història. Finalment, de Jesús impacta que confia en un Déu bo i proper a qui anomena Pare, i que alhora està disponible davant un Pare que continua essent Déu: misteri inmanipulable.

Veure feta realitat en una persona cada una d'aquestes coses, honradesa i veritat, misericòrdia i fidelitat, llibertat, goig i celebració, petitesa de les coses immediates i grandesa de la utopia, confiança en el Pare i disponibilitat davant de Déu és sempre una alenada d'aire fresc. Veure gent així és una bona notícia. Però impacta també, i potser més que això, que en una mateixa persona apareguin unides coses difícilment unificables. Jesús és alhora home de misericòrdia (*misereor super turbas*) i de denúncia profètica ("ai de vosaltres, els rics"), home de vigor (qui vulgui venir darrere meu que agafi la seva creu i em segueixi") i de delicadesa ("la teva fe t'ha salvat"), home de confiança en Déu ("Abba", Pare) i de soledat davant Déu ("Déu meu, per què m'heu abandonat?").

(Jon Sobrino, *La fe en Jesucristo. Ensayo desde las víctimas*, Madrid 1999, p. 309-310).

D'ÀSIA

3. Índia

... Hi havia un home que va venir al món i va afirmar que era u amb l'Origen; havia vingut d'aquesta Font i havia de tornar a aquesta Font; en el lapse de temps que li va ser concedit, va passar la vida fent el bé, tot i que sense fer res preprogramat o realment fora del que és quotidià, encara que tot el que feia era intens, complet, autèntic. Senzillament, un home que anava pel món sense unir-se a grups extremistes, que estava disposat a perdonar-ho tot, excepte la hipocresia i, encara que no fes cap discriminació, sempre semblava que prengués partit pels desheretats i els oprimits, i com a tal va acabar la seva vida. Ell va veure l'Origen que tot ho origina i va patir l'impacte de les forces del mal, però va tenir una confiança il·limitada en el buf d'aquest vent que anomenava Esperit, que per totes parts penetra, de manera que va ser l'únic que va deixar en herència.

Es va veure home: Fill de l'Home (82 vegades en els evangelis). Li agradava aquest nom, i va descobrir per ell mateix i per als altres que la seva humanitat no era més que l'altra cara de la divinitat, inseparable encara que diferent; tan diferent que va ser dolorosament conscient de l'existència del pecat. I, tanmateix, no va veure en si mateix, ni en cap altre ésser humà, el mal, sinó el regne dels cels. Això és el que va predicar i viure.

El seu naixement va ser fosc. Va transcórrer una bona part de la seva vida a l'ombra i la seva mort encara va ser més fosca. I, això no obstant, mai no va sentir cap tipus de frustració; quan va ser temptat pel poder, el menyspreà; i quan va fracassar es va atrevir a prometre que estaria realment present no solament per mitjà de l'esperit, sinó també per mitjà del simple menjar i beure en comunitat. No va fer servir la violència i no es va deixar intimidar pel poder; va predicar el perdó i l'amor, va pronunciar paraules que, segons afirmava, no procedien d'ell. No va elaborar cap sistema doctrinal; va parlar el llenguatge del seu temps.

(Raimon Panikkar, *La plenitud del home*, Barcelona 1998, p. 165-166.)

4. Xina

Em preocupa sovint la idea que, en nom de Jesús, puguem dir o fer coses que tenen molt poc a veure amb Ell. Molts cristians entenen malament l'expressió de "Jesús ple de l'Esperit". Jesús no va ser "espiritual" en el sentit de "pietós". De fet, va resultar impiu als ulls dels líders espirituals de la seva mateixa religió...

El que és fals del Regne de Déu és la promesa buida feta per aquells que posseeixen privilegis religiosos, i viuen desconnectats de les necessitats dels qui estan fora de l'"establishment" religiós.

La veritat del Regne de Déu és que pertany als desheretats i menyspreats... Em fa por que estiguem massa inclinats a crear una imatge de Jesús favorable als nostres interessos i en la qual el mateix Jesús no es podria reconèixer... Jesús, per la força de l'Esperit, va franquejar les fronteres que el separaven dels altres, i ens ha revelat com Ell va fer l'experiència de la Veritat i de la Gràcia de Déu, per camins que no havia pogut experimentar en la seva mateixa tradició religiosa.

El que fa Jesús radicalment divers dels líders religiosos de la seva època i el capacita per exercir un impacte sense comparació, és la seva profunda implicació en les realitats històriques del seu poble...

Religió i legalisme han estat moltes vegades estranys companys que (segons una expressió xinesa) "somnia somnis diferents en el mateix llit". D'aquesta religió legalista, Jesús en va voler alliberar el seu poble...

Com més es foragita Jesús del centre del poder de les autoritats religioses, més és atret cap a les dones, els homes i els nens que, en la seva comunitat eren exclosos d'aquell centre, i també cap a aquells que es trobaven fora de la seva mateixa comunitat religiosa. Aquells que, segons les autoritats religioses, eren fora de l'àmbit de la salvació, van arribar a ocupar el lloc central en el seu ministeri del Regne de Déu... Dos mil anys després, un nombre cada vegada més gran de cristians al Tercer Món, van descobrir que Jesús, ple de Gràcia i miracle de la Gràcia salvadora de Déu, és més gran que els apòstols i més ample que el cristianisme. Ens estem adonant que "donar testimoni de Jesús fins als extrems de la terra" (Ac 1,8) no significa trasplantar la cultura de l'Occident cristià, ni estendre la seva teologia o la seva litúrgia, des de l'Oest i el Nord fins a l'Orient i el Sud. Significa donar testimoni

de la manera com Jesús identificaria avui les manifestacions de la Gràcia salvadora de Déu en el món d'avui, i com Ell s'identifica avui amb els homes i les dones que treballen i pateixen pel que Ell va proclamar com 'el Regne de Déu'.

(Choan Seng Song, *Jesús in the power of the Spirit*, X, XI, 30, 52,54, 56, 222, 315).

NOTES

1. La frase del salm 117 s'aplica a Jesús en els evangelis sinòptics (cf. Vg. Mc 12, 10), en els Fets (4,11) i a 1Pe 2,4 i 7. Parcialment també a Ef 2,20. Juntament amb el salm 109 i els poemes del Servent d'Isaïes, és un dels textos de l'A. T. més aplicats a Jesús.
2. L'"entregués" diu Pau; o "no el perdonés ni a Ell": vegeu Rm 8,32.
3. La carta parla d'"orfes i vídues" que, en la societat de l'A. T., són el paradigma de l'exclusió per la seva total manca de mitjans. Pel que fa "als criteris d'aquest món", sembla que són els que se censuren a continuació perquè no entrin en la comunitat cristiana: "tractar millor el ric i menysprear i oprimir el pobre".
4. La separació de totes dues paraules aleshores era impossible.
5. Tot i que no es pot excloure que els evangelistes dulcifiessin l'oposició de Jesús als romans, perquè s'escriuen per ser difosos a l'imperi. Com van fer, sens dubte, amb la figura de Pilat.
6. "Tu ets el Messies" a la narració sinòptica. "Només Tu tens paraules de vida eterna" en el quart evangeli.
7. El fet de parlar en paràboles no sembla que sigui fruit d'aquest "canvi de tàctica" atès que és cronològicament anterior a la crisi. Forma part de l'estil colorista de Jesús. Però després, els evangelistes van entendre aquest llenguatge com una constatació de la ceguesa del caps que "veient-hi no hi veuen i sentint-hi no hi senten".
8. Senzilles però molt heterogènies: simples pescadors del llac, algun esseni o deixeble de Joan, un recaptador d'impostos ("publicà"), alguns simpatitzants del que després esdevindria el moviment zelota...
9. Per raons que són llargues d'explicar, la crítica històrica sembla que prefereix la cronologia de Joan sobre el sopar, que la dels sinòptics. Aquell no el considera com a sopar pasqual. Aquests, sí.
10. Papir trobat a Egipte el 1897. A jutjar per altres fragments d'aquest mateix papir ja coneguts, el text citat podria ser de l'apòcrif anomenat Evangeli dels Hebreus.
11. El bon samarità, el fariseu i el publicà, l'ovella perduda, el fill pròdig...
12. Per al tema de Déu que ja no cap aquí, remeto al meu capítol ("Jesús i Déu") en l'obra en col·laboració *Diez palabras sobre Jesús de Nazaret*, Estella 1999, p. 189-248.
13. Jesús no parla de divorci (o separació de comú acord davant d'una situació insostenible i, que no existia en el seu món atesa la inferioritat de la dona), sinó del repudi o "carta d'acomiadament" que aquella societat masclista permetia als homes, per raons ben mínimes, i que deixava la dona totalment desvalguda. El verb "apollyomai" (Mt 5,32; 19,3; Mc 10,2s; Lc 16,18) no significa acció mútua (separar-se) sinó acció unilateral (deixar anar). Es tracta *aquí* d'una defensa de la dona i no d'una norma de moral conjugal.
14. A més de descriure una reacció humana normal, podria haver-hi en aquest verb una al·lusió a Jr 31,20.
15. Compareu Mt 7,22-23 o Lc 13,26-27 amb Mt 25,31s.
16. El qual, en contra de la presentació habitual, no solament va ser un moviment contra l'imperi exterior pagà, sinó també contra la injustícia interior, religiosa. La primera acció dels zelotes, en la seva ofensiva de l'any 66, va ser cremar tots els arxius de deutes existents a Jerusalem.

17. Els sacerdots i fariseus no entren a l'atri del pagà Pilat "per no contaminar-se" (Jn 18,28). Jesús decideix anar a casa del centurió romà el qual coneixent ja la mentalitat jueva li demana només un favor a distància.
18. A *Concilium* n. 110 (1975) p. 556.
19. Llevat d'aquesta part de la joventut espanyola a la qual s'ha volgut negar ja no una formació cristiana (cosa legítima si era voluntat dels pares) sinó, fins i tot, una informació, i se'ls ha llançat a un analfabetisme desarrelat i ridícul en aquest punt.
20. Cal afegir, amb dolor, que *l'exercici i la figura* del ministeri de Pere a l'Església del segle mil·lenni, s'ha assemblet massa a aquesta correcció de Pere a Jesús, que mereix la seva reacció ferida: "Vés-te'n d'aquí, Satanàs! No veus les coses com Déu, sinó com els homes".
21. És inevitable evocar l'escena final d'aquella excel·lent pel·lícula ("La lengua de las mariposas") en la qual el poble vitupera el mestre bo, el qual havia estimat, mogut per la por davant del cop d'estat.
22. De manera que, en la mesura que el sacerdoci de Jesús estigui constituït per l'entrega de la seva vida, com diu la carta als Hebreus, podríem afirmar que gairebé només les dones van participar del seu sacerdoci.
23. Per a d'altres aspectes de la posterior fe en Jesús, remeto només al n. 26 de "Cristianisme i Justícia" (*Cristologia elemental*).

© *Cristianisme i Justícia*, Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona
Telf: 93 317 23 38; Fax: 93 317 10 94;
correu-e: espinal@redestb.es; <http://www.fespinal.com>
Març 2001